

SUFIXELE DE DERIVARE ÎN POEZIA GREACĂ¹

Livia Buzoianu
Universitatea Ovidius Constanța

Les suffixes de dérivation dans la poésie grecque

La dérivation est un procédé productif en langue. Les remarques sur la dérivation des noms propres dans la poésie d'Hésiode ont conduit aux conclusions suivantes:

- les suffixes de dérivation utilisés sont archaïques; ils apparaissent aussi dans l'épopée de Homère et ne peuvent pas fournir d'indices sur la créativité de l'auteur;
- l'élément nouveau chez Hésiode est constitué par des suffixes d'origine populaire.

L'un des procédés habituels chez Hésiode est l'hypostasiation des noms communs, et, surtout, des adjectifs. Le fait que l'adjectif ait des suffixes distincts en fonction du genre grammatical a permis à Hésiode de créer des couples de noms. La dérivation à partir de thèmes verbaux est plus riche et plus nuancée en matière de suffixes.

Limba, în general, cunoaște două procedee de formare a cuvintelor: derivarea și compunerea. Derivarea este formarea cuvintelor noi cu ajutorul sufixelor sau prefixelor. În cele ce urmează ne propunem analiza numelor proprii de divinități din poezia hesiodică prin raportare la tradiția homerică. Detașate din contextul poetic, numele își arată valorile etimologice (semnificative) proprii, corelate, în unele cazuri, cu cele mitologice.

1.1 Numele derivate de la teme nominale

Numele derivate de la teme nominale suferă un proces dublu: adjectivizare, adică formarea unor epitete (adjective) de la substantive comune în care valoarea formației este generică (de încadrare într-o anumită sferă de reprezentări – de exemplu: regn mineral, regn vegetal etc.) și substantivizarea adjectivelor: adjectivul devine apelativ.

Sufixul cel mai frecvent folosit în derivarea de la teme nominale este **yo/ya**. Este un sufix arhaic și productiv. Combinat cu elemente vocalice, a format sufixe de tipul -αιος, -ειος, -οιος. Forma feminină sau neutră a sufixului are o valoare abstractă.

¹ Precizăm că, din motive de tehnoredactare, am utilizat pentru acest articol fontul *Palatino Linotype*.

$\begin{array}{l} \text{ἀστήρ} \\ \swarrow \searrow \\ \text{ἀστρᾶϊος, } \alpha, \text{ον} \\ \text{ἀστέρῳϊος, } \alpha, \text{ον} \end{array}$

 $\begin{array}{l} \text{Ἀστραῖος} \\ \text{Ἀστερίη} \end{array}$

Ambele sufixe - αῖος, - ιος sunt atestate dintr-o perioadă arhaică; în plus, primul sufix deține o anumită valoare expresivă și Hesiod pare conștient de aceasta. Dovada – o constituie numărul mare de nume formate cu acest sufix.

$\begin{array}{l} \text{ἀκτή} \longrightarrow \text{ἀκταῖος, } \alpha, \text{ον} \quad \text{Ἀκταίη} \\ \text{ἄγρος} \longrightarrow \text{ἄγριος, } \alpha, \text{ον} \quad \text{Ἄγριος} \end{array}$

Ἄγριος, care apare și la Homer („Iliada” XIV, 117), este ipostazierea adjectivului <<sălbatic>>.

$\text{νησος} \longrightarrow \text{νησαῖος, } \alpha, \text{ον} \quad \text{Νησαίη}$

Νησαίη, este derivat arhaic față de νησιώτις.

Din alt punct de vedere, Ἀκταίη și Νησαίη țin de aceeași sferă a reprezentărilor marine.

Adjectivul de la αἶξ, αἰγός nu ne este atestat decât de toponime de tipul Αἰγαῖον, în care valoarea sufixului este generică, Αἰγαῖον încadrându-se unei sfere de reprezentări ce țin de regnul animal.

Același lucru se poate spune și despre Πετραίη, derivat de la πέτρα.

Forma masculină - πετραῖος apare tot la Hesiod, în „Scutul” (185).

Principiul dubletelor, comod, este preferat de Hesiod:

$\begin{array}{l} \text{ῥόδον} \quad \text{ῥόδιος, } \alpha, \text{ον} \\ \swarrow \searrow \\ \text{Ρόδιος} \\ \text{Ρόδεια} \end{array}$

Ρόδιος apare și la Homer („Iliada” XII, 20); forma nouă hesiodică este Ρόδεια.

Sufixul concurent – ιος este folosit într-o proporție mai mică.

$\text{παρθένος} \longrightarrow \text{παρθένιος, } \alpha, \text{ον} \quad \text{Παρθένιος}$
 (numele apare și în „Iliada” II, 854).

πήνη —→ formă adjectivală neatestată — **Πηνείος** nume prezent la Homer, Iliada II, 752).

πίαρ —→ **Πιερίη** (Homer, „Iliada” VI, 226).

Sufixul se poate adăuga și la o temă adjectivală, reprezentând în cazul acesta o derivare de gradul doi.

ἄριστος, η, ον —→ **Ἀρισταῖος**

ἄλφος, ἡ, όν —→ **Ἀλφειός**

Alte sufixe de derivare:

-ευσ

Sufix prezent într-un număr de nume proprii foarte vechi, care nu par să se explice printr-o etimologie indo-europeană. Sufixul este homeric:

Ἀχιλλεύς

Ὀδυσσεύς

Numele în **-ευσ** sunt, în general, derivate de la alte nume și exprimă agentul, iar uneori instrumentul.

Ἐπι - μηθεύς — **R: μαθ** + sufixul **-ευσ** = cel care se gândește.

Προ - μηθεύς

Ambele nume sunt construite pe radicalul **μαθ** (= a gândi); ceea ce le deosebește (și opune) sunt prefixele **Ἐπι -/ Προ** (după / înainte).

Πηλεύς — **R: παλ - + -ευσ** = cel care agită.

Νηρεύς — probabil **R: σνα - να - + -ευσ** = cel care navigă, (plutește).

-ευσ este concurat de sufixele de nume de agent **-τηρ/- τωρ/- της**.

În comparație cu **-τηρ** și **-τωρ**, sufixul **-της** este de dată mai recentă și este larg folosit de Hesiod. Poemele homerice îl folosesc. La Hesiod, sufixul apare în nume consacrate de epopeea homerică:

Αἰήτης („Odyssea”, X, 137).

Βελλεροφόντης („Iliada” VI, 155).

Κυανοχαίτης („Iliada” XX, 224).

Ὠκυπέτης – adjectiv prezent în „Iliada” (VIII, 42; XIII, 24).

Sufixul exprimă de obicei calitatea.

Φίλος, η, ον —→ **Φιλότης** – abstract personificat, Prietenia.

-σύνη.

Detaliul formării acestui sufix a rămas obscur. La început, sufixul servea la formarea adjectivelor. Abstractele în – **συνη** constituie în greacă, încă din perioada homerică, un grup compact, și se folosesc la derivarea adjectivelor în – **φρων** sau a numelor în – **μων**.

εὐφρων —→ **Εὐφροσύνη**

μνήμων —→ **Μνημοσύνη**

Ambele nume sunt din sfera vocabularului moral și filosofic.

ων

Puțin atestat în limba homerică, acest sufix începe să capete o utilizare mai mare la Hesiod.

Este un sufix popular, folosit îndeosebi în crearea de porecle. Cum numele de calitate devin ușor apelative, dintr-un mare număr de adjective care exprimă calitatea într-o manieră generală, se formează nume în * e/on, care exprimă calitatea individualizată.

ἔλιξ, -κος (= rulat în spirală, înfășurat) —→ **Ἐλικών**

Sufixul este recunoscut și în nume cu o etimologie mai puțin clară:

Ἀπόλλων

geminata aduce o nouă dovadă a caracterului popular al numelui.

Ἰασίων

calitatea este redată mai expresiv. Numele lui **Ἰασίων** pare înrudit cu abstractul **ἴασις** = vindecare, tămăduire.

Τρίτων

numele conține în paralel două sufixe adjectivale: **τ** și **ων**

Forma feminină a sufixului – **αινα** nu este atestată.

- ω

Numele în – **ω** sunt vechi în limbă. Cele mai multe nume în **ω** exprimă abstractizări. Acest sufix, care, ca și **ων**, avea un caracter popular, s-a răspândit în onomastică. S-a combinat cel mai adesea cu o consoană geminată sau cu un vocalism **ι**, care i-au subliniat caracterul popular.

<u>Ἀελλώ</u>	ἄελλα, ης = furtună
<u>Γοργώ</u>	γοργός, ή, όν = vehement, impetuos
<u>Ἐρατώ</u>	ἐρατός, ή, όν = plăcut, fermecător
<u>Θεμίστω</u> _____	θέμις = legea divină, ordinea
<u>Ἴππώ</u>	ἵππος = cal
<u>Κυμώ</u>	κῦμα, - ατος = val (- μα – sufix ce exprimă rezultatul acțiunii. R: κυ – = a se umfla)
<u>Κλείω</u>	R: κλυ κλευ, κλεφ, κλε – (κλέος = reputație, glorie)
<u>Κλωθώ</u>	κλώθω = a toarce
<u>Κητώ</u>	κητόομαι,- οὔμαι = a deveni mare cât o balenă
<u>Καλυψώ</u>	καλύπτω = a acoperi, a ascunde
<u>Λητώ</u> _____	λήθη = uitarea
<u>Νησώ</u>	νησος, οὔ = insulă; Νησώ apare ca dublet pentru Νησαίη
<u>Πρωτώ</u>	πρῶτος, η, ου = primul
<u>Πρυμνώ</u>	πρυμνός, ή, όν = care este la capătul (la pupă)
<u>Πλουτώ</u>	πλοῦτος,- ου = bogăție
<u>Πλωτώ</u>	πλωτός, ή, όυ = navigabil
<u>Πειθώ</u>	πειθώ, οὔς = persuasiunea
<u>Σθεννώ</u>	σθένος, εος,- ους = forță, vigoare
<u>Σπειώ</u>	σπειός,- οὔ = cavernă, peșteră

Din numele enumerate aici, numai trei apar la Homer: **Γοργώ** („Iliada” XI, 36), **Καλυψώ** („Odyssea”, VII, 254), **Λητώ** („Iliada”, I, 9).

Folosirea numelor în – ω pare, deci, o trăsătură specific hesiodică. Numărul mare al acestor nume ne arată în Hesiod un rapsod familiarizat cu formulele de limbaj popular.

Din alt punct de vedere, folosirea acestor nume în vers este comodă: majoritatea sunt disilabe și au structură metrică spondaică.

O categorie distinctă o formează patronimele, formații atestate din belșug în dialectul epic. Sufixele întrebuițate sunt: - δ cu lărgire – **ιδ**,- **αδ**, și – **ιων**, de obicei sufix de diminutiv. Patronimele indică filiația, și, în funcție de context, relația mitică.

Αἰσονίδης _____ legat de **αἴσα** (= destin), este mai expresiv decât **Ἰάσων**. Numele apar în contexte semnificative; fiul lui Aison acționează după voința zeilor nemuritori, luând-o pe Medeea de lângă Aietes și îndeplinind muncile grele impuse de Pelias:

(v. 993-994) **Αἰσονίδης** βουλήσιω θεῶν αἰεγ ενε τάωυ
ἦγε παρ Αιήτεω, τελέσας στονό εντος ἀέθλους.

Voința zeilor urmează destinului; cu alte cuvinte, era destinat ca Iason să iasă din încercările la care l-a supus Aietes și Medeea să îl urmeze.

Ατλαντίς, - **ιδος** este construit pe numele simplu **Ἄτλας** (**R:** **τλα-** = a suporta – cf. **τλῆναι**). În sintagma **Ατλαντίς Μαίη** (v. 938), patronimicul susține numelesimplu, și substituie, metric, o întreagă relațională:

Μαίη θνγγάτηρ Ἄτλαντος (= Maia, fiica lui Atlas).

Ἑλικωνιάδες și **Ὀλυμπιάδες** – sufixul patronimic este folosit aici pentru o relație mitică de localizare. Muzele sunt **κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο** (= fiice ale lui Zeus purtător de egidă), dar adoptă ca patronimice niște toponime: Heliconul și Olympul.

De la același nume – simplu pot exista, în funcție de necesitățile metrice, dublete patronimice: **Κρονίδης** și **Κρονίων Οὐρανίδης** și **Οὐρανίωνες**.

Semnificația mitică a acestor nume nu se reduce la o simplă relație filială (<< cel născut din Kronos >> sau << din Uranos >>), ci închide în sine un întreg mitologem: << cel care l-a învins pe Kronos (respectiv, pe Uranos) și îi urmează la putere >>.

(v. 484/485) **ἐγγυάλιξεν/Οὐρανίδη μέγ' ἄνακτι, θεῶν προτέρω βασιλῆι.**

1. 2. Nume derivate de la teme verbale

Situația cea mai obișnuită, și de care a profitat Hesiod, o constituie cuvintele simple provenite din teme verbale.

Ἄρπυῖαι **R:** **άρπ** - < **Ἔραπ** – (= a răpi) + sufixul de feminin
- **ιη** (- **ια**)

Numele apare și la Homer („Odyssea” I, 241), dar la Hesiod este pus în relație cu **ἄρπη** (= seceră, cosor), instrumentul mutilării lui Uranos.

Μαίη —	R: μα- (= a hrăni) + sufixul - ιη
Μήδ <	- ειος - εια R: μηδ – (= a se gândi) + ειος, εια – forma dezvoltată a sufixului yo/ya folosit în derivarea de la teme nominale.

Dubletul nu apare la Homer.

Νύμφαι	R: νυφ – (= a ascunde, a învălui) + sufixul de feminin plural - αι
Ὀλμειός	R: ὀλ – pentru *Fολ-, FολF – (= a precipita, a rostogoli) + sufixul ειος

Unele sufixe vizează o anumită categorie de nume:

Αἰθήρ —	R: αἰθ – (= a arde) + sufixul indo-european de nominativ – acuzativ neutru - * r
Βρόντης	Βροντάω - ῶ = a tuna (R: Βρεμ-/Βρομ) + της – sufixul de nume de agent
Γήρας —	γεράω (= a îmbătrâni) + sufixul de abstractizare ας
Δεῖμος —	R: δεῖ – (= a se teme) + sufixul de nume de acțiune, care indică totodată și starea μος
Ἔρω —	ἐράω (= a iubi) + sufixul es
Ἡώς —	R: ὑς (= a arde, a străluci) + sufixul *es

Sufixul – *es admite și o flexiune de gen animat. În această postură, apare în cuvinte desemnând o forță activă, uneori personificată.

Θέτις —	R: θα – sau θη – (a alăpta – cf. lat. felare) + sufixul – τις de nume de acțiune
----------------	---

<u>Θέμις</u>	R: θε – (a așeza, a statornici o lege, un obicei) + sufixul nominal - μίς
<u>Θαύμας</u>	R: θαψ- (= a contempla) + sufixul care indică rezultatul acțiunii - μά
<u>Ἔστια</u>	R: *wes-/was -, de unde vatria + - τία, sufixul pentru formarea substantivelor abstracte
<u>Ἴμερος</u>	R: ίς – (= a dori) + același sufix de neutru dezvoltat [-ρο]
<u>Κλυτή</u>	κλύω (= a auzi) + [τή] – sufix de substantive abstracte
<u>Λάχεσις</u>	λαγχάνω + [σις] – sufix deverbativ ce indică un nume feminin de acțiune
<u>Μῆτις</u>	R: μα – (= a se gândi) + [τις] – sufix de nume de acțiune (cf. θέτις)
<u>Νέμεσις</u>	νέμω (= a împărți) + [σις] - sufix de nume de acțiune (cf. Λάχεσις).
<u>Ὀρθρος</u> <u>Τυφωεύς</u>	R: ὀρ – (= a se ridica) + [ρρος] – sufix de instrument τύφω (= a face fum) + [εύς]

Sufixul [-t] furnizează adjective verbale. Forma lărgită [-το] s-a specializat pentru adjective provenite din rădăcini verbale. Același sufix este folosit și în formarea superlativelor.

<u>Γίγαντες</u>	γίγας, αντος aparține probabil unui *γίγαινω R: cu reduplicare γεν – (= a naște; cf. lat. gignere = a naște) Cuvântul are aspectul unui adjectiv verbal ([ντ] – sufix de formație participială).
<u>Θάνατος</u>	R: θαν - / θν (= a muri) + - ατος – sufix dezvoltat de superlativ

Ἰαπετός	R: ἰαπ (= a lansa, a se avânta) + sufixul adjectival τ
Μενοίτιος	R: μεν-/μνῆ (= a se gândi, a-și aminti) + τ ιος sufix adjectival
Τρητός	R: τρα -/ ταρ - (= a perfora, a șlefui, a cizela); τρητός, ή, ον = perforat, șlefuit.

O altă categorie de nume sunt forme de participiu:

Ἰδυῖα _____	R: ἴδ - (= a vedea, a ști); εἰδυῖα – forma feminină de participiu de la un verb * εἶδω.
Μέδουσα _____	participiu prezent activ de la μέδω (R: μηδ -/μεδ - = a se gândi, a se preocupa).
Φαέθων	Participiu prezent activ de la * φαεθω (= a lumina).
Φέρονσα	Participiu prezent activ de la φέρω (= a purta, a duce).

Sufixul de participiu la diateza medie – **μενος**, - **μενη** are și valoare de nume agent format de la teme verbale.

Δυναμένη _____	δύναμαι (= a putea, a fi capabil)
Κλυμένη	κλύω (= a auzi, a asculta).
Μελπομένη _____	μέλπω (= a cânta, a face să răsunе).

Derivarea este un procedeu productiv în limbă. Observațiile asupra derivării numelor proprii în poezia hesiodică au dus la următoarele concluzii:

- sufixele de derivare folosite sunt arhaice. Ele apar și în epopoea homerică și nu ne pot da indicii asupra creativității autorului;

- noutatea hesiodică o constituie sufixele de origine populară, $-\omega\nu$ și mai ales $-\omega$.

Procedeu obișnuit la Hesiod este ipostazierea de substantive comune și, mai ales, adjective. Faptul că adjectivul are sufixe distincte pe gen gramatical, i-a permis lui Hesiod crearea de cupluri de nume.

Derivarea din teme verbale este mai bogată și mai nuanțată în sufixe.